

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ | BOOK REVIEW

(Bu makalenin intihal içermediği benzerlik tarama programlarıyla teyit edilmiştir. / The similarity that this article does not contain plagiarism, has been confirmed by plagiarism checker programs.)

Gönderim Tarihi: 20.10.2021 | Kabul Tarihi: 24.12.2021

-Kitap Değerlendirmesi-

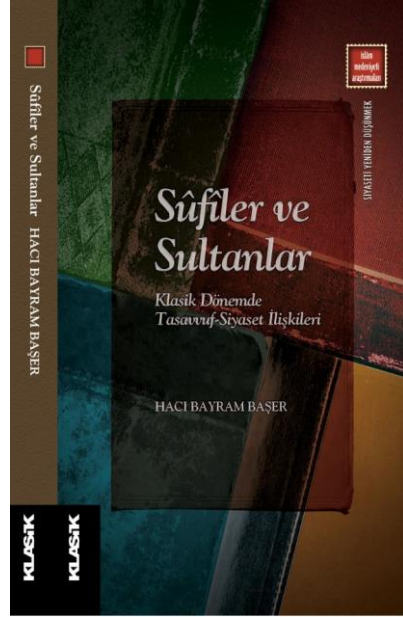
-*Sûfiler ve Sultanlar Klasik Dönemde Tasavvuf-Siyaset İlişkileri*, Hacı Bayram Başer,
Klasik Yayınları, İstanbul, 2021, 167 sayfa -

Ömer Faruk Kahve*

Atf/Citation: Kahve, Ömer Faruk. "Sûfiler ve Sultanlar Klasik Dönemde Tasavvuf-Siyaset İlişkileri - Kitap Değerlendirmesi-/Sufis and Sultans Sufi-Political Relations in the Classical Period -Book Review-". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/ The Journal of Mesned of Theological Studies*, (Güz 2021-2): 547-552.

Dr. Öğr. Üyesi Hacı Bayram Başer tarafından kaleme alınan *Sûfiler ve Sultanlar Klasik Dönemde Tasavvuf-Siyaset İlişkileri* isimli çalışma Klasik Yayınları tarafından 2021 yılında yayınlanmıştır. Genel anlamda erken dönemde yaşamış sûfilerin siyaset ile irtibatlarının ele alındığı bu kitapta klasik dönemde siyasetin tasavvufa etkisi ve tasavvufun bu durum karşısındaki tutumuna odaklanılmıştır. Başlıklar ve içerik hakkında detaylı bilgiler aşağıda verilecektir.

Mutasavvıfların amelî ve nazarî olarak tasavvuf doktrinine ait olan tutumları sosyal yaşamdan hâli değildir. En azından bu tutumların bir kısmının sosyalite ile doğrudan ilişkisi tasavvuf düşüncesi değer-

* Araştırma Görevlisi, Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, omerfarukkahve@trakya.edu.tr. Orcid: 0000-0002-0223-4375.

lendirmelerinde müspet ya da menfî yönde tetkik edilmiştir. Tasavvufun bu açıdan değerlendirilmesinde siyasi otorite ile irtibatı en önemli meselelerden biridir. Ancak bilhassa ülkemizde bu yönüyle yapılan çalışmalar daha çok tarikatların belirginleşerek tasavvufi düşünceyi temsil ettiği dönemde yoğunlaşmıştır. Farklı bir ifadeyle bu husus ekseriyetle Osmanlı coğrafyasında tarikatlar ve hanedan ilişkisi açısından ele alınmıştır. Kritiğini yapacağımız *Sûfiler ve Sultanlar Klasik Dönemde Tasavvuf-Siyaset İlişkileri* isimli çalışma ise VII.-XI. yüzyıl aralığında tasavvufun siyâsi otorite ile ilişkisine odaklanmıştır. Başer kitabın isminde bulunan klasik dönem kullanımıyla tasavvufun teşekkül dönemini kastetmektedir. Bu dönemdeki tasavvuf siyaset ilişkisi siyasetin otorite gücüyle tasavvufu ne yönde etkilediği boyutuyla değil daha çok sûfiler nezdinde durumun nasıl algılandığı vechesiyle ele alınmıştır. Ayrıca yayınevinin İslam medeniyet araştırmaları dizisi içerisinde yer verdiği bu çalışma, müstakil olarak VII-XI. yüzyıllar arasındaki İslâmî yönetim anlayışını da bazı husûsî yönleriyle göstermektedir. Mezkûr kitabın büyük bölümünün daha önce bir sempozyumda sunulan tebliğin genişletilmiş hâli olduğunu da baştan belirtmiş olalım. Ancak müellifin *Şeriat ve Hakikat Tasavvufun Teşekkül Süreci*¹ isimli diğer bir çalışmasıyla birlikte düşünüldüğünde bu kitap, tasavvufun dönemlendirilmesi meselesinde ele alınan bazı durumların mahiyetine ışık tutması açısından ayrıca bir öneme sahiptir. Çünkü bu çalışma erken dönemden, tasavvufun teşekkül dönemine uzanan süreçteki siyâsi otorite (Emevîler, Abbâsîler vd.) ile sûfilerin ilişkisine odaklanmaktadır. Bu noktada *Sûfiler ve Sultanlar* isimli kitap, *Şeriat ve Hakikat* isimli çalışmanın mütemmim bir cüzü olarak tanımlanabilir.

Yazar, önsöz ve girişten sonra kitabı dört bölüm ve sonuçtan müteşekkil olarak tesis etmiştir. Bu bölümler; “Sûfiler ve Siyaset Terminolojisi”, “Tarihsel Süreç: Teşekkül Devrinde Tasavvuf ve Siyaset”, “Siyasi Baskılar Tasavvufun Gelişimine Ne Ölçüde Etki Etti?” ve “Sûfiler ve Siyasetnâme Geleneği: İlk Örnekler” şeklindedir. Yazar ilk bölümde “dil sorunu”na odaklanacağını; ikinci bölümde tarihsel veriler sunacağını; üçüncü bölümde bu verilerin tasavvufun teşekkül sürecine etkilerini ortaya koyacağını; ve son bölümde siyâsetnâme yazarı bazı sûfilerin metinlerinden aktarımda bulunacağını ifade etmiştir. (s. 17)

Giriş bölümünü yazar, derinlemesine araştırma olmaksızın edinilen umûmî kanaatlerin gerçeklere temas etmesi yönüyle hem yetersiz hem de tutarsız olabileceği düşüncesi üzerine tesis etmiştir. Bu anlamda sûfilerin siyâsi oto-

---

1 Hacı Bayram Başer, *Şeriat ve Hakikat Tasavvufun Teşekkül Süreci* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017).

rite tarafından baskılanması gibi bir durumun sürekliliğinden söz edilemeyeceğini ve ayrıca böylesi bir baskıya diğer dini ilimlerde uzmanlaşmış kişilerin de maruz kaldığını belirtmiştir (s. 12). Yine bu bölümde ilâhiyat tarih yazıcılığı çerçevesinde tasavvuf tarih yazımına dair dakik uyarılarda ve önerilerde bulunduğu da söylemeliyiz (s. 14-19).

Ebû Nasr Serrâc'ın (öl. 378/988) bir fıkıh kavramı olan istinbatı,² Hakîm et-Tirmizî'nin (öl. 320/932) hadîs terimini dönüştürerek kullanması³ gibi durumlara bakıldığında esasen sûfilerin bir kavrama yükledikleri anlamlarla o kavramın ait olduğu ilim dalı ile kurduğu ilişki yahut kavramları nasıl dönüştürdükleri daha iyi anlaşılabilir. Yazar benzeri bir düşünceyle birinci bölümde sûfi-siyaset irtibatını ilk elden böylesi bir kavram ortaklığından hareketle açıklamak istemiştir. Tasavvufî ıstılahların dini düşünce içerisindeki yaklaşımlarını ifade edecek şekilde form ve form ötesi anlamında hakikat-mecaz düalitesini elde etmeye yarayan işaret kavramı, bu bölümde sûfilerin siyasete taalluk eden kavramları nasıl dönüştürdüklerini tespit edebilmek açısından bir paradigma olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu bölüm, esasen sûfi dilinin siyaset ile irtibatı noktasında dercedilmiştir. Bu dil, "mülûk" ve "siyaset" kavramları etrafında sınırlandırılarak değerlendirilmiştir. Bu anlamda sûfiler nezdinde sultan ya da mülûk devlet yöneticileri değil, sûfilerdir (s. 26). Bir başka yönüyle mülûk yine sûfiler nezdinde kalbe gelen ilâhî vâridler şeklinde anlaşılmuştur (s. 32). Yazarın daha başlangıçta bu bölümde ifade etmek istediği durumu bilhassa "mülûk" kavramı çerçevesinde çokça veriyle desteklediğini söylemeliyiz. Ancak bu durum "siyaset" kavramı noktasında diğerine kıyasla iddiayı destekleyecek örnekler bakımında daha zayıf kalmış görünmektedir. Yine de bölümün maksadına hizmet eden doyurucu bir içeriğe sahip olduğu ifade edilmelidir.

Temel olarak zühd ve otorite ile kurulan irtibatlar şeklinde ele alınan ikinci bölüm iki ana başlık altında toplanabilir. Başer öncelikle hicrî birinci asırdan itibaren zühdün ortaya çıkışı ve akabinde bunun siyâsete karşı geliştirilmiş bir tavır oluş sürecini ele alır. Bu mesele temel olarak yerleşik yaşam etrafında gelişen anlayışlardan kaynaklıdır. Cihâd ve mal edinimi gibi meseleler bu çerçevede değerlendirilmiştir. Esasen zâhidâne tavır daha erken dönemde zalim ya da âdil farketmeksizin devlet erkânından uzak durmak şeklinde iken daha

2 Ebû Nasr et-Tûsî Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, çev. Hasan Kamil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 119-120.

3 Hakîm et-Tirmizî, *Hatmu'l-Evliyâ Velîliğinin Sonu*, çev. Salih Çift (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 102.

sonraları ekseriyetle zâlim yöneticiye uzak durmak gibi anlaşılmiş görünmektedir. (s. 45-61) Abbasîler dönemi ile birlikte Ehl-i Sünnet ulemâsının ve Şîâ'nın ulu'l-emre itaat bahsinde gösterdikleri farklı iki tutum gibi sûfilerin de otorite ile ilişkisi noktasında müspet ya da menfî olarak ortak bir tutum görülemeyeceği delilleriyle aktarılmıştır. Fakat yazar burada zühd ve ehl-i hadis ekolüne yakın sûfiler ile sünnî tasavvufun kurucusu kabul edilen sûfiler arasında bir ayrıma gider. Bu ayrımı bariz biçimde ortaya koyan süreç ise Mihne döneminin sona ermesiyle başlamaktadır. (s. 74-83) Tasavvufun ilim olma süreci ile doğrudan alakalı olarak tasavvufun devlet kademelerinde yer alan kişilere de yayılması ve bu cihetten sûfilerin itibar görmesi hicrî V. ve VI. yüzyıllarda görülmektedir. (s. 85-86) Dolayısıyla yazar bu bölümde hicrî I. asırdan itibaren beş yüzyıllık süreci tasavvufun ilim olma süreci ile bağlantılı olarak değerlendirmiştir. Bu uzun dönemi kapsayan genel bir kanıya varılmasından ziyade coğrafi ve yerel siyaset hareketlerinin etkileri çerçevesinde zaman ve bölgenin daha dar kapsamda ele alındığı çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Böylelikle esasen tasavvuf içerisindeki farklı tutumların seyri ve dönüşümü daha anlaşılabilir duruma gelecektir. Ez cümle bu bölüm, sûfilerin doğrudan siyaset faaliyetlerinden ziyade tasavvufun ilim olma sürecindeki seyrinin otorite ile irtibatı meselesindeki aksiyonlarını göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü siyaset otorite ile gerçekleşebilecek her türlü irtibat, tasavvufun başlangıcında yer alan zühd ve tevekkül meseleleri ile doğrudan alakalıdır. Ayrıca bu irtibatın daha detaylı bir şekilde ortaya konulması, bir ilim olarak tasavvufun temel kaidelerinin "ne"liği hususunu daha net bir şekilde göstermeye yardımcı olabilir.

Bahsettiğimiz bu gibi durumlara bir yaklaşım olarak Başer üçüncü bölümü iki önemli sorunun cevabı üzerine kurmuştur. Bu sorular, siyaset ile ilişkisi noktasında tasavvufun pasifize edilerek değişime uğrayıp uğramadığı ve tasavvufun dilini müphem ve muğlak hale getirip getirmediğidir. Dolayısıyla üçüncü bölümde siyasetin tasavvuf üzerinde muhtemel etkileri meselesi tartışılmıştır. Yazarın bilhassa Gulâmu Halîl olayı ve Hallâc-ı Mansûr'un idamı meselesini takip etmek suretiyle ilk sorunun cevabı olarak tasavvufun de-aktif bir duruma gerilemesi gibi bir durumun söz konusu olmadığı bilakis toplum nezdinde itibar göyerek daha da yaygınlaştığı şeklinde bir sonuca vardığı söylenebilir. (s. 102-113.) Yine aynı olaylar üzerinden Başer, Melchert ve Karamustafa tarafından iddia edildiği gibi bilhassa Cüneyd-i Bağdâdî'nin siyaset ile uzlaşısı için sembolik bir dil oluşturduğu şeklindeki görüşü temelden reddeder. Böylelikle yazar, siyasetin yön verdiği bir tasavvuf şeklindeki yaklaşımı indirgemeci bir tavır olarak kabul etmiştir. Halbuki dildeki böylesi bir dönüşüm esas

anlamda tasavvufu meşru zeminde ele almayı sağlayan entelektüel bir yaklaşımdır. Böylelikle bu bölümdeki ikinci mesele de tasavvufun siyaset etkisinde kalmaksızın bir dil oluşturduğu şeklindeki kanaat ile çözümlenmiştir. (s. 113-118)

Tasavvufun filozofik anlamda bir ahlâk ilmi olarak kabul edilmesinin önündeki en büyük engelin yönetim anlayışlarına dair doğrudan bir ilginin bulunmaması olduğu söylenmiştir.⁴ Bu itibarla Başer'in kaleme aldığı son bölüm tasavvufun siyâsetnâme yazımına etkisi noktasında mezkûr iddiayı çürütecek veriler sunabilir mi? Bu elbette başka müstakil bir çalışmanın konusu olabilir. Fakat burada bölümün böylesi bir çalışmaya katkı sağlayabileceği de düşünülebilir. Aslında Başer bu bölümün henüz başında sûfilerin yöneticilere olan tavsiyelerinin tasavvufî oluşu meselesini gündeme getirirken zikrettiğimiz hususa da bir yönüyle atıfta bulunmuş görünmektedir. Çünkü sûfilerin doğrudan yöneticiye veya yönetime dair sözlerinin filozofik ahlâk ilmi çerçevesinde değerlendirilmesini sağlayacak en önemli etken bu metinlerin tasavvufî mahiyet taşımasıdır. Bu mahiyeti belirlemenin önündeki en büyük engel de böylesi tavsiyelerden mündemiç müstakil eserlere rastlanmaması ancak bazı bölüm ve pasajlara ulaşabilmenin mümkün olmasıdır. Yazar da bu tavsiyelerin tasavvufî mahiyeti noktasında müspet ve menfî bazı örnekler vermiştir. (s.127-134) Kitabın dördüncü ve son bölümü olan bu kısım üç farklı sûfinin yöneticilere verdikleri nasihat örnekleriyle tamamlanmıştır.

Çalışmayı sonuç bölümüyle tamamlayan Başer, burada bilhassa hicrî III. yüzyılı öncesi ve sonrasını belirlemek noktasında bazı sonuçlara ulaşılabilecek bir dönem olarak belirlediğini ifade etmiştir. Böylelikle sûfiler zâhidane bir tutuma yakın olma ve fıkıh-keîâm kanadına bağlı olarak teşekkül eden davranış şeklinde iki farklı boyutla ele alınmıştır. Temel olarak çalışmanın siyaset etkisi altında bir tasavvuftan söz edilemeyeceği sonucuna ulaşmış ve tasavvufun değişimindeki seyri meşrû olarak bir ilim olma süreci etrafında ele almıştır.

Esas anlamda hicrî II. ve IV. yüzyıllar arasına odaklanmış bu çalışmanın Türk akademisinde konusu bakımından en önemli çalışmalardan biri olduğu söylenebilir. Çünkü yazarın da önsözde belirttiği üzere ülkemizde bu denli sûfî – siyaset irtibatı ekseriyetle daha geç dönemler üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca tasavvufun dili bakımından kendine münhasır yönünü göstermesi açısından da

---

4 Ekrem Demirli, "Tasavvuf Ahlak İlmi Olarak Kabul Edilebilir Mi?: Determinist Ahlak Endeterminist Yaklaşımlar", *İslam Tetkikleri Dergisi- Journal of Islamic Review* 11/2 (2021), 425.

çalışma önemli veriler sunmaktadır. Bunun da tasavvufun dönemlendirilmesi meselesine bir bakış açısı kazandırabileceği söylenebilir. Son olarak kitap tasavvuf tarihi açısından zengin bir kaynakçaya sahip olup özenle hazırlanmış bir indeks bulundurmaktadır.

KAYNAKÇA

Başer, Hacı Bayram. *Şeriat ve Hakikat Tasavvufun Teşekkül Süreci*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.

Demirli, Ekrem. "Tasavvuf Ahlak İlmi Olarak Kabul Edilebilir Mi?: Determinist Ahlaka Endeterminist Yaklaşımlar". *İslam Tetkikleri Dergisi- Journal of Islamic Review* 11/2 (2021).

Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî. *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*. çev. Hasan Kamil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

Tirmîzî, Hakîm. *Hatmu'l-Evliyâ Velîliğinin Sonu*. çev. Salih Çift. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.